

К. М. Ульянова,
канд. наук із соц. комунік.

УДК 070-043.86(477.61)

Особливості функціонування преси Луганщини від зародження до 1917 р.

Пропонована стаття створена з метою розширення й систематизації попередніх відомостей і уявлень про генезу та основні тенденції розвитку періодики Луганського краю від зародження до 1917 р. У дослідженні відтворено структуру луганської періодики за хронологічними, типологічними, проблемно-тематичними ознаками. З'ясовано, що на території Луганщини в досліджуваній часовій проміжок більш чи менш ефективно функціонували 32 часописи, більшість із яких видавалися приватними особами. Уточнено й поглиблено інформацію про редакторів та видавців кожного із описаних часописів. Установлено, що зародження перших журналів пов'язане з видавничо-інформаційною діяльністю єврейської етнічної спільноти, яка мала велику чисельність у краї. Періодична преса Луганщини 1903–1917 рр. загалом відрізняється виразною типологічною диференційованістю, самобутністю, зростанням професіоналізму і прагненням до здобуття високих суспільних пріоритетів.

Ключові слова: преса Луганщини, газета, журнал, видання.

Вступ. У контексті наукового опрацювання загальнодержавної системи періодики важливим комунікаційним сегментом, знаковим явищем комплексного й об'єктивного пізнання конкретної історичної доби в суспільно-політичному, соціокультурному й духовному розвої української нації є регіональна преса – джерело великої пізнавальної вартості, безцінний раритет культури старожитності української спільноти. Дослідження цього феномена історії вітчизняної журналістики не реалізоване повною мірою: зроблені перші кроки у вивченні періодики крайнього Сходу нашої держави – Луганщини – вагомим засобом оприлюднення соціально значущої інформації про сувору дійсність українського народу в умовах абсолютизму й ідеологічної монополії і важливої складової частини формування масової свідомості, активної громадянської позиції, одностайного «національного обличчя народу, пробудження патріотичних почуттів, усвідомлення своїх морально-історичних коренів» [1, с. 3].

Традиції наукового дослідження історії української періодики повсякчас знаходять своє втілення в працях вітчизняних і діаспорних учених. Основна увага пресознавців зосереджується навколо вивчення діяльності друкованих ЗМІ різних етнічних територій України XIX–XX ст., утім преса Сходу нашої держави, зокрема Луганщини, не стала предметом серйозних комплексних та системних наукових студій. Відсутність фундаментальних досліджень в історії цієї галузі науково-професійного знання пояснюється низкою обставин суспільно-політичного та соціально-економічного характеру. «Здавалося б, відкрилися великі можливості для пошукової діяльності: ліквідовані колись недоступні спецфонди, бібліотеки поповнилися діаспорною літературою, «повернулися з еміграції» архіви. Однак надмірна комерціалізація та політизація

журналістики призвели до порідіння лав дослідників» [2, с. 4].

З метою уникнення цієї прикрої закономірності під егідою доктора філологічних наук, професора В. М. Галич, починаючи з 2005 р., тема історії журналістики й видавничої справи Луганщини стала предметом наукових інтересів відповідної кафедри державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». У такому науковому середовищі виникло й наше наукове зацікавлення регіональною журналістикою Луганського краю – вивченням суспільно-історичних умов її зародження, особливостей становлення й тенденцій розвитку в умовах буржуазно-монархічного устрою.

Визначення основних засад функціонування луганської періодики 1917–1938 рр., її детальний бібліографічний опис та аналіз уже здійснювались у нашому дисертаційному дослідженні «Преса Луганщини 1917–1938 рр.: становлення та основні тенденції розвитку» [3]. Пропонована стаття створена з метою розширення й систематизації попередніх відомостей і уявлень про генезу та основні тенденції розвитку журналістики Луганського краю до 1917 р. – важливого періоду розвитку вітчизняної журналістики, коли «періодичні видання відображали і фіксували історичний час з усіма його найхарактернішими ознаками, соціально-економічними і моральними особливостями та ідейним розвитком» [4, с. 3].

Методи дослідження. У заявленому науковому дослідженні використано порівняльно-історичний, ретроспективний та бібліографічно-описовий методи. Наприклад, порівняльно-історичний (компаративний) метод дав змогу простежити динаміку розвитку комунікаційних процесів східноукраїнського регіону в окреслений у назві період, виявити регіональну специфіку луганської преси як складової частини загально-

української системи періодики, що відображала позиції, ідеї й ідеали тогочасного суспільства. Ретроспективний метод сприяв відтворенню раніше недослідженого масиву журналістських текстів Луганщини від появи до 1917 р. Бібліографічно-описовий метод використовувався задля висвітлення інформації про хронологічні межі діяльності окремих часописів Луганщини, їх належність до органу влади, зміну назв, відомостей про редакторський колектив, наклад тощо. За допомогою цього методу ми реконструювали більшість періодичних видань 1903–1917 рр. Використовуваний діапазон методів сприяв відтворенню, систематизації й повному науково-бібліографічному описові періодичних видань Луганщини досліджуваної історичної смуги.

Результати й обговорення. Луганський край на рубежі XIX–XX ст. відзначається бурхливим демографічним, економічним та культурним зростанням. Піднесення освітнього рівня на Луганщині позначилося на подальшому розвитку інформаційної діяльності в краї. У перших журналістських пам'ятках Луганського ливарного заводу, датованих ще сер. XIX ст., наголошується: «Якщо можна судити про розумове життя суспільства по кількості періодичних видань, ним отримуваних, то Луганський завод представляє з цього боку прекрасний зразок. У заводській поштової конторі на 1858 рік отримується 30 екземплярів спеціальних і неспеціальних періодичних видань, серед яких 21 приходиться безпосередньо на Луганський завод, інші – на окружних поміщиків, які ведуть свою кореспонденцію через Луганську поштовою контору. Виключивши з 7306 д. (загального числа душ Луганського заводу) 6504 д. майстрового класу, які не читають періодичні видання, ми побачимо, що означена кількість журналів приходиться на 802 д. інших станів» [5, с. 273]. Такі історичні факти доводять не тільки значну зацікавленість освічених луганців друкованою періодичною продукцією, але й її важливість та необхідність у процесі освітнього й інтелектуального розвитку краю.

Початок XX ст. характеризується зрушенням архаїчних стереотипів в українському суспільстві. Визначним для Луганщини в цьому плані є 1903 р. – дата виходу преси східного регіону України на арену гласності й визнання. Першим часописом в історії Луганського краю вважається інформаційно-відомчий «Листок об'явлений Славяносербського земства», який почав свою біографію 1 травня 1903 р. і видавався двічі на місяць Слов'яносербською повітовою земською управою до 1914 р. Це була газета довідкового характеру, яка щодавно (1-го, 10-го та 20-го числа кожного місяця) знайомила читача з новинами економічного життя. Оголошення до «Листка» приймалися в Луганську, у типографії А. Єленева, а першим редактором став голова земської управи В. Радаков (з 1906 р. – Г. Боржек, у 1907 р. – А. Васильєв та М. Філатов, 1910 р. – М. Кудрянов).

Зі сторінок самого часопису стає відомо, що «кожен номер випускається в кількості 850 екземплярів. <...> «Листок об'явлений» надсилається безкоштовно: земським і міським управам Катеринославської губернії, земським гласним, земським начальникам, сільськогосподарським і споживчим товариствам, кредитним товариствам, волосним, міліцейському й сільському управлінням, учителям земських шкіл, лікарям, ветеринарам, агрономам та іншим земським службовцям за їхньою заявою... Усі інші бажаючі отримувати газету сплачують 50 коп. на рік за передплату» [цит. за: 6, с. 6].

Велику увагу часопис приділяв правовим документам, зокрема імператорським наказам, розпорядженням сенату, Міністерства внутрішніх справ, Державної думи і місцевих органів влади. Висвітлювалися такі актуальні проблеми того часу, як вибори до земських управ, обговорювалися питання сільського господарства та агрономії, торгівлі, публікувалися матеріали про умови вступу до різних навчальних закладів країни, регламентувалась цінова політика в краї тощо. Оголошення мали переважно агітаційний характер: стосувались збору пожертвувань на користь голодуючих, погорільців, інвалідів війни та їхніх сімей, виголошувалась необхідність боротьби з сільськогосподарськими шкідниками, проводилось збирання коштів на спорудження пам'ятників, проведення ювілеїв та інших урочистих заходів [6, с. 6].

Дослідник дожовтневої преси П. Алексеєнко, наголошує, що «земські листки підлягали загальній цензурі, а відповідальними за видання були винятково керівники управ» [7, с. 26]. Така ситуація, на думку автора, продовжувалась до 25 жовтня 1905 р., коли була офіційно скасована попередня цензура й 140 статей попереднього цензурного уставу про цензуру та друк [7, с. 26].

14 лютого 1914 р., продовжуючи нумерацію, газета була перейменована на «Известия Славяносербського Земства», яку очолював попередній редактор М. Кудрянов. Якість часопису поступово підвищувалась, вималювалась більш чітка структура номера, яка мала такі розділи: «1. Загальний відділ. 2. Відділи: а) агрономічний; б) ветеринарний; в) санітарний; г) народної освіти, кооперативний; д) інші відділи. 3. Земське життя, кореспонденція і різні вісті. 4. Питання й відповіді (поштова скринька)» [цит. за: 6]. Широка рубрикація газети свідчить про всеохопність її проблемно-тематичного потенціалу, а наявність листування з читачами на шпальтах «Известий» підтверджує існування комунікативного зв'язку, а звідси – комунікативної функції преси, що визначає її важливість перед суспільством.

З бібліографічних збірників відомо, що вийшли 9 номерів «Известий Славяносербського Земства», після чого випуск було тимчасово призупинено [8]. Дослідниця Катеринославської

преси О. Школьна констатує, що у 1915 р. газета перейшла на щоденний вихід, але з уведенням воєнного стану він припинився [9, с. 2]. На її зміну за тією самою редакцією розпочала випуск газета «Луганский листок» з оперативним додатком про хід воєнних дій «Ночные телеграммы», завершивши в червні 1917 р. історію першого із 32 часописів, що виходили в Луганську [9, с. 2]. Такої ж думки дотримується й П. Алексеєнко, указуючи, що «Листок объявлений Славяносербского земства» видавався до 1917 р., щоправда, змінюючи свою назву [7, с. 26]. Проте В. Башкіна та А. Кулішов стверджують, що з 1915 р. «Луганский листок» був кишеньковим додатком до новоназваних «Известий Славяносербского земства», який «надавав перевагу регіональним новинам, що робило його привабливим для жителів нашого [Луганського. – К. У.] краю» [10, с. 11]. Газета була дозволеною військовою цензурою і друкувалася в типографії М. Куликова.

За допомогою згаданого вище бібліографічного збірника ми встановили, що це дійсно був додаток до земської газети (його повна назва – «Луганский листок. Ежедневное прибавление к “Известиям Славяносербского земства”»), що виходив протягом 1915–1916 рр. і мав додаток «Ночные телеграммы “Луганского листка”» [8]. До того ж нами була відшукана фотокопія сторінки під загальною назвою «Луганский листок», виділеною графічно як заголовок рубрики, що не дає підстав говорити про цю газету як окреме самостійне видання.

Майже одночасно з «Листком объявлений Славяносербского земства», протягом 1903–1906 рр., Опікунством селянських сиріт округу Слов'яносербського повіту видається безкоштовна офіційна двотижнева газета «Донецкий листок», яку редагував М. Унгер-Штернберг (або просто Штерберг). В. Владимиров ставить газету на перше місце в історії журналістики Луганського краю, проте не вказує точних дат виходу газет [11, с. 32]. Детальна ж інформація про часопис, на жаль, відсутня.

Подальше піднесення луганської періодики позначене революційними подіями 1905–1907 рр., «що модернізували та дещо видозмінили суспільство, вплинули на розвиток місцевої преси, вивели її на якісно новий рівень і, навпаки, багато в чому зумовлювалися діяльністю тієї ж преси. На час розгортання революційної ситуації в інформаційному полі Катеринославщини більше чи менш успішно діяли понад 20 періодичних видань різноманітного спрямування» [9, с. 39]. Інформаційний сплеск, який переживала підросійська Україна у зв'язку з революцією, позначився й на пресі Луганщини. У самому ж Луганську в цей період функціонували 10 газет, більшість із яких почали свою біографію в 1906 р. – «Донецкое слово», «Донецкие новости», «Донецкое эхо», «Донецкая речь», «Северный Донец», «Донецкий колокол», «Донецкая истина».

Першим громадсько-політичним виданням міста було «Донецкое слово», програма якого рекомендувалася до друку 11 листопада 1905 р. Видавав газету власник луганської типографії А. Єленев, а з № 11 – І. Сладковський. Часопис у своїй програмі зобов'язувався «чітко прислухатись до голосу громадської думки й іти назустріч духовним запитам своїх читачів, дотримуючись при цьому напрямку російських прогресивних партій, якоюсь мірою конституційно-демократичних, свободомислячих і т. п.» [цит. за: 7, с. 26].

1 лютого наступного року «Донецкое слово» вийшло у світ на чотирьохсмужному форматі з підзаголовком «Громадська і політична газета, присвячена інтересам трудящого населення Донецького гірничо-промислового району». У № 11 за 1906 р. окреслювалися основні завдання часопису: «Питання: аграрне, робітниче, місцевого самоуправління, просвіти, «про свободи», «національне», судове, податкове, фінансове, на кінець, питання державного устрою – ось що хвилює населення, ось чим воно тепер живе... Скільки питань поставлено на чергу невідкладності російською дійсністю! І – ще жодної дійсної відповіді не дано! <...> Наша сила, а з нею разом і спасіння нації – у нас самих, у нашій політичній зрілості і громадянській мужності, і лише активно підтримавши Думу, російський народ зрушить колесо історії з мертвої точки» [7, с. 26]. З поданого уривка яскраво простежується партійна належність видання, яке стояло на ліберально-демократичних засадах, різко опозиційних до царизму позиціях, виражаючи доволі широкий спектр думок – від кадетських до більшовицьких. Як стверджує О. Кравченко, «часопис став органом лібералів і соціал-демократів, які з метою посилення його ролі та фінансової стабільності заснували товариство “Донецкое слово”» [12, с. 62], членами якого були Д. Розловський (майбутній редактор і видавець провінційної більшовицької газети «Донецкий колокол») і соціал-демократ Б. Шульгін на чолі з І. Сладковським. Є свідчення про існування додатка до «Донецкого слова», який складався з нерегулярного газетного матеріалу і телеграми.

В одному з передостанніх, № 40 від 14 липня 1906 р. газета виразно декларувала, що намагається бути правдивою і відвертою з читачами: «Ми намагаємось дати читачеві чесну газету, яка видаватиметься на законних основах». Однак така концепція не віталася і в революційні роки: «Після трьох конфіскацій підряд (а це вже означало автоматичне призупинення видання), на 42-му номері від 16 липня 1906 року, часопис було заборонено на основі закону про воєнний стан, уведеного в Слов'яносербському повіті після розпуску I Державної Думи, а редактор-видавець І. В. Сладковський був пізніше притягнутий до суду» [7, с. 26].

Натомість 21 липня 1906 р. з'явилася щоденна газета «Донецкие новости», яку редагував

А.-Б. Л. Ривлін. Видання зберегло концепцію, ідейну спрямованість, обсяг, періодичність і навіть наклад свого попередника, проте вирізнялося ще більш радикальними інформаційними матеріалами про селянські й робітничі виступи в повіті та окрузі. Така орієнтація часопису визначила тривалість його існування (вийшов лише 21 номер), а з 14 серпня 1906 р. «Донецкие новости» були заборонені. Хоча, за іншими даними, газета функціонувала до 1907 р. [6, с. 6; 10, с. 11].

З 1 серпня 1906 р. отримано дозвіл на видання депутата І Державної Думи й ІІ її секретаря С. Рижкова «Донецкое эхо», проте жодного примірника цього часопису не збереглося, як і детальних свідчень про нього.

29 серпня 1906 р. з'явилась газета «Донецкая речь», редактором-видавцем якої став голова профспілки друкарів Б. Шульгін. Але й це видання не було довготривалим, вийшли всього 29 його чисел, останнє з яких датоване 13 вересня 1906 р. П. Алексеенко переконув, що газета публікувала відверті матеріали, пов'язані з черговими виборами до Державної Думи. Підтвердженням цього виявилася стаття невідомого Наглядача, надрукована в № 14 під назвою «Социал-демократы», де роз'яснюються загальні засади марксистської революційної теорії, наголошується на необхідності завоювань пролетаріатом політичної влади в інтересах трудящих. Друга стаття подібного характеру планувалась у № 15, через яку, імовірно, і було закрито часопис [7, с. 26].

Доволі поширеною серед луганців виявилась щоденна громадсько-політична газета, присвячена захисту інтересів трудящих переважно в Донецькому промисловому районі, «Северный Донец», яка вийшла у світ 30 вересня 1906 р. за редакцією Л. Соколова (псевдонім – Л. Долін). Дотримуючись ліберально-демократичних, різко опозиційних до «маніфестованих» царатом напрямів, «Северный Донец» одразу ж відмежувався від щойно призупиненої «Донецкой речи», декларувавши себе самостійним виданням. Очевидно, це трапилося через розформування згаданого вище видавничого товариства, очолюваного самим В. Сладковським [7, с. 26]. Розходження в ідейних поглядах між членами редакційного колективу вплинули на якість і визначили нетривалу історію «Северного Донца» – вийшли 35 номерів газети. Переважно тут публікувалися матеріали про місцевий профспілковий рух. 11 листопада 1906 р. газета була закрита через невідповідність політичних переконань курсу правлячої верхівки.

Доволі популярним у Луганську був орган трудящих мас і одночасно Луганського комітету РСДРП «Донецкий колокол», започаткований у жовтні 1906 р. більшовиком Д. Розловським. Спочатку газета виходила щоденно, а з № 5 з періодичністю три рази на тиждень. Це перше легальне партійне видання на території Луган-

ського краю, яке ставило за мету «...вияснення потреб і інтересів робітничого класу та його ролі як класу, що бореться за політичні й соціальні інтереси людства» [6, с. 6]. Саме тому редакція прохала повідомляти читачам усі факти суспільної життєдіяльності, особливо робітничої хроніки, і намагалася врахувати на сторінках свого видання інтереси громадськості. Серед основних рубрик «Донецкого колокола» можна назвати такі: «Жизнь Донецкого бассейна», «Профессиональное движение в Луганске», «Из жизни партий», «Внутренние известия», «Нам сообщают», «Наши сотрудники», «Вести и слухи» тощо. О. Школьна так характеризує жанрово-тематичну палітру часопису: «Друкувалися телеграми з повідомленнями про події в Росії та за кордоном, міська та кримінальна хроніка, огляди преси, літературні твори, театральні рецензії, бібліографія, фейлетони, листи. Основна увага зверталась на матеріальне й політичне становище пролетаріату, умови роботи, життя, медичне обслуговування робітників, передвиборчу кампанію, що набула розголосу на той час, проблеми партійного життя, аграрне питання, профспілковий рух» [9, с. 39].

Активну участь у «Донецком колоколе» брав відомий більшовик Луганська К. Ворошилов. Часопис уміщував кореспонденції й статті з конкретними програмами й відвертою тактикою більшовиків, піднімав маси на боротьбу з самодержавством і експлуататорами, політично оснащував пролетаріат Донбасу, висвітлював професійний рух краю, провадив широку агітацію перед виборами до Державної Думи. Зокрема, стаття «Близятся выборы», надрукована у № 15 за 1906 р., закликала виборців до голосування за список робітничої партії. Через активно виражену громадянську позицію в конкретних публікаціях («Аграрный вопрос и социал-демократия» (1907. – № 16), «К выборам в рабочие курии» (1907. – № 17), «За кем идти» (1907. – № 18) та ін.) 17 січня 1907 р., за розпорядженням генерал-губернатора Катеринославщини, газета була закрита. Це останнє видання в історії преси Луганщини, народжене революційними подіями 1905–1907 рр. Надалі випуск нових часописів було тимчасово призупинено.

У листопаді 1906 р. вийшла газета А.-Б. Л. Ривліна «Донецкая истина». Її редакція розташовувалась на вул. Казанській (сучасна назва – Карла Маркса). Роздрібний продаж видання був організований не тільки в Луганську, але й інших пунктах Донецького басейну. Як констатує А. Кулішов, «спеціальними кореспондентами газети були в Санкт-Петербурзі тов. Українцев, а в Москві І. І. Голобородько (І. Южанін). <...> Надалі на сторінках газети подавалася інформація, що «Донецкая истина» має власних кореспондентів в Одесі, Варшаві, Тифлісі, Лондоні, Парижі, Нью-Йорку, що, звичайно, враховуючи масштаб і можливості ви-

дання, викликає великі сумніви» [6, с. 6]. До того ж дослідник доводить, що на сторінках видання подавалися зразки оригінальної й перекладної літератури, згадуючи в цьому контексті роман Жана Ломбарда «Манжурес» у перекладі Д. Левітова, який почав публікуватися з 3 вересня 1907 р.

«Донецкая истина» у своєму випуску зазнала тривалої перерви у зв'язку з драматичними подіями лютого–березня 1907 р., поновивши своє видання у вересні того самого року. То був час жорсткої політичної реакції, що отримала в історії назву столипінської, під час якої припинилася будь-яка громадська діяльність і на Луганщині: «Робітничий рух подавлено, арештовані чи розсіяні його лідери, заслані редактори, притихли й ліберали» [7, с. 26]. Приміром, 8 вересня 1907 р. газета повідомляє про заслання й самого Д. Розловського. Останній 23 номер «Донецкой истины» вийшов 27 вересня 1907 р.

Існують факти, що засвідчують широку популяризацію листівок у революційну добу. Провідником у цій справі виступала Луганська організація РСДРП, яка випускала такі відомі листівки, як «Об экспроприациях», «О черной сотне», «Ко всем рабочим Луганска», «Ко всем приказчикам Луганска», «О предстоящих выборах в Думу», «О результатах выборов» й багато ін. Як стверджують інтернет-джерела, усього зафіксовано близько 30 000 подібних прокламацій [13].

Протягом майже двох років (1908–1909) у Луганську не існувало жодної громадсько-політичної газети (не враховуючи земської, яка продовжувала своє видання з 1903 р.). Лише 18 жовтня 1909 р. у видавництві Й. Житомирського за редакцією Л. Гіпшмана з'являється щоденна політична, громадська, літературна й економічна газета «Донецкая жизнь», яка оголосила себе безпартійною. Подібно до своїх попередників, газета ставила за мету точно й усебічне висвітлення потреб і інтересів жителів Донецького басейну, сприяла всім проявам громадської самостійності. «Донецкая жизнь» співпрацювала з визначними літераторами й громадськими діячами України та Росії, членами Державної Думи і вже з перших номерів відзначалась високим професіоналізмом подачі матеріалів. А. Кулішов цей факт пояснює тим, що редактор І. Владимиров та його колега (ім'я його не зазначене) закінчили Бернський і Паризький (Сорбонну) університети [6, с. 6]. Необхідно відзначити серйозність намірів видавців у реалізації своєї інформаційної продукції й розуміння ними того, що авторитет видання великою мірою залежить від довіри до нього аудиторії.

Відомо, що «Донецкая жизнь» мала тривалу перерву у виданні. Із 3 березня до 11 липня 1911 р. випуск часопису було призупинено через арешт нового редактора-видавця Л. Гіпшмана. Натомість виходила оновлена й доповнена

літературними матеріалами широкоформатна газета «Новая Донецкая жизнь», редактором-видавцем якої став М. Кулашкін. Часопис щоденно публікував новини з Державної Думи, зібрані в окрему рубрику «В кулуарах Думы», а також про події міжнародного життя. Особливе місце посідали твори художньої літератури. 10 липня газета заявила про відновлення попередньої назви й встановила статус місцевої районної громадсько-політичної газети.

Б. Локотш указує, що ліберальна газета «Донецкая жизнь» неодноразово підлягала поліцейським нападам, один із яких зафіксовано в 1912 р., під час страйку робітників паровозного й патронного заводів. Незважаючи на це, газета мала порівняно тривалу історію, проіснувавши до листопада 1914 р. Останнім редактором її був Б. Руденський [14].

У вересні 1911 р. з'явилося щоденне газетне видання А. Лейфера «Донецкие вести», яке з перервою в 1912 р. виходило до 1914 р. В останній рік редактором часопису був А. Алешко, а видавцем – П. Ніколаєнко. Відомо, що «Донецкие вести» були заборонені цензурою.

З липня 1913 р. по листопад 1917 р. у Слов'яносербську – тогочасному адміністративному центрі Луганщини – виходила російськомовна газета «Голос крестьянина», яка видавалася Слов'яносербськими селянською й кооперативною спілками. Часопис регламентував себе як орган політичний і соціалістичний. У листопаді 1917 р. «Голос крестьянина» було перейменовано на «Славяносербский хлебороб» – пресовий орган Слов'яносербської селянської повітової спілки, спілки кредитних та позиково-ощадних товариств. Із № 12 за 1917 р. газета видається українською мовою під назвою «Слов'яносербський хлібороб», яка проіснувала до 1918 р. Саме із цього часопису бере початок історія українськомовної преси Луганщини.

З лютого 1914 р. з'явився перший номер щоденної газети «Донецкий край», яка виходила за загальною редакцією М. Самойловича. Часопис визначав себе як «орган безпартійний, який не переслідує певної політичної мети, метою його буде, головним чином, висвітлення місцевого життя і життя найближчого району» [цит. за: 6, с. 6].

У 1914 р. виникла й нелегальна гектографічна газета Донецького колективу РСДРП «Правда труда». Відсутні дані про її періодичність і регулярність, проте відомо, що наприкінці червня 1916 р. вийшли ще два номери газети.

Початок Першої світової війни був суворим часом для існування преси в Луганському краї, коли редактори, перш ніж видавати часопис, мали пройти жорстку перевірку на політичні переконання, моральні якості, наявність засуджень, спосіб життя, віросповідання, політичну благонадійність тощо. Як правило, подібний

огляд людських рис претендентів на газетярську діяльність здійснювався катеринославським губернатором Колобовим, після чого підписувався дозвіл на видання того чи того часопису. Такі процедури перевірки вдалося пройти С. Тимофєєву – гласному міської думи, який 2 вересня 1915 р. звернувся з проханням про дозвіл на видання російськомовної денної газети «Донецкий бассейн». Ідеться про відновлення раніше заявленого однойменного часопису, який виходив за редакцією А. Гуревича. Однак подальша історія цього видання невідома, окрім дати його закриття – 1916 р.

У 1915 р. з періодичністю три рази на тиждень виходила газета «Донецкое слово» (редактор-видавець М. Ангелевич). Це був малоформатний листок, тому його назва не засвідчує факту продовження уже згаданого нами однойменного видання, яке функціонувало протягом 1906 р. за редакцією А. Єленєва.

Інформація, що стосується перших журналів Луганського краю, є дуже обмеженою. Відомо, що початковим етапом випуску цього типу періодичних видань був вихід часописів єврейської общини, яка відзначалася великою чисельністю в місті. З історії відомо, що за наказом Катерини II від 23 грудня 1791 р., євреям дозволялося розселитися на території Катеринославської губернії з метою розвитку промисловості в краї. За даними архівних документів, єврейська община була другою за чисельністю після корінного російського (українського) населення й становила 5554 особи, у той час як росіян нараховувалось 54002, поляків – 569, вірменів – 263 особи [15].

Життя євреїв на території Луганського краю було активним в усіх напрямках, а особливо в освітньо-інформаційному. У місті функціонували чотири училища різних розрядів й видавалися дитячі та педагогічні ілюстровані журнали, у тому числі й російськомовні. Перший із них – щотижневий педагогічний науковий дитячий журнал «Гапрахим» (у деяких джерелах «Напрахїм», «Апрахїм» [9], «Гахаїм» [11, с. 11], з 1909 р. – «Квіти») – виходив за редакцією луганського раввіна І. Левнера й друкувався івритом, проіснувавши з 1907 до 1913 рр. «Як додаток до тижневика вийшов російсько-єврейський кишеньковий словник. Це був єдиний часопис, що видавався мовою свого народу, інші видання, що з'явилися пізніше, використовували російську мову» [9, с. 39].

Відомі й інші єврейські часописи на території Луганщини. Одним із них був дитячий тижневик «Юный Израиль» (1909–1912 рр.), редактором якого був Ш. Люріє, а з 1910 – Ц. Лейфер. Протягом 1909–1911 рр. журнал мав ілюстровані додатки: шість нумерованих випусків дитячих брошур «Еврейская детская библиотека», а в 1910 – російсько-єврейський словник «Малютка».

Вартий уваги й щоденний ілюстративний журнал для єврейських дітей «Цветник Иу-

деи», який видавався І. Житомирським протягом 1912–1913 рр., а також релігійний часопис «Славяносербский уездный общественный раввин». Відомості про останній не збереглися.

Журнальні видання етнічних груп були першими на території Катеринославської губернії науковими, спеціалізованими для дітей та сім'ї літературними часописами, які відрізнялися широкою ілюстративністю подання матеріалів. До речі, Луганськ був єдиним містом Російської імперії, де виходила єврейська преса в такому великому обсязі.

Перший російськомовний журнал для луганців вийшов восени 1912 р. у м. Дебальцеві, що на Донеччині, й мав назву «Известия общества штейгеров». З № 3 1916 р. він виходив у Луганську з періодичністю шість разів на рік. Це був спеціалізований гірничо-технічний професійний часопис, зорієнтований на висвітлення шахтарської справи. Видавався він у правлінні Товариства взаємодопомоги штейгерів і гірничих техніків, а редактором журналу був О. Липський, з № 3 1915 р. – Ф. Каун.

У 1915 р. з періодичністю двічі на місяць виходив ще один професійний журнал «Коммерческое образование», редактором і видавцем якого був М. Ангелевич.

Особливої уваги заслуговує щорічний довідник-календар «Весь Луганск в кармане», видавцями якого були Е. Шнірмен та М. Кулашкін. Контора видання знаходилась у Луганську, хоча перші зразки часопису були надруковані в одній із київських типографій.

Довідник був чітко систематизований на такі відділи (рубрики): 1. Зміст. 2. Довідковий відділ. 3. Юридичний відділ. 4. Місцевий відділ. 5. Слов'яносербський повіт. 6. Торгово-промислові фірми. «Весь Луганск в кармане» давав змогу «орієнтуватись в торговельно-промислових і офіційних установах» міста та його околиць.

Припускаємо, що подібне спрямування й наповнення мав «Ежегодник-справочник Славяносербского уездного земства на 1914 год», детальна інформація про який не збереглася.

Висновки. Таким чином, історія журналістики Луганського краю має доволі давнє походження й нерозривно пов'язана з розвитком його потужного індустріального сектора. Специфікою журналістської діяльності на Луганщині був її міцний зв'язок з розвитком наукової комунікації в галузі гірничо-механічної та інженерної справи, що в подальшому викликало необхідність заснування власних періодичних видань. Оцінюючи національно-демократичну пресу Луганського краю загалом, важливо відзначити її виразну різноплановість, самобутність, зростання професіоналізму і прагнення до здобуття високих суспільних пріоритетів. «Українська преса краю сміливо й потужно заявила про свої можливості, відразу задавши високі професійні стандарти. <...> На шпальтах національної пе-

ріодики вперше відкрито пролунали слова про повноцінність рідної культури, високу здатність до самостійного духовно-культурного і суспільно-політичного поступу» [9, с. 38].

Опис національної преси Луганського краю від зародження до 1917 р. дає змогу говорити про її широку диференціацію за такими типологічними ознаками, як видавець (газети земської управи, приватних організацій та приватних осіб, державних гірничо-технічних закладів тощо), тематика (громадсько-політичні, партійні, громадсько-політичні й літературні, довідкові, технічні), національна ознака (єврейські й українські), мова (іврит, російська, українська), аудиторія (дитячі, професійні, педагогічні, політичні тощо), місце видання (Луганськ, Слов'яносербськ). Пресу Луганського краю від зародження до 1917 р. правомірно вважати поважним чинником в актуалізації громадсько-політичного й духовно-культурного життя українського народу, якого не можна спостерігати на жодному з подальших історичних етапів її розвитку. За ступенем інформативності подачі матеріалів, оригінальністю змістового наповнення, типологічною диференційованістю, мірою відкритості до читача цю періодику можна сміливо порівнювати з сучасною демократичною журналістикою.

Подяки. Формуванню наукової концепції та її практичному втіленню в запропоноване дослідження завдячуємо доктору філологічних наук, професору кафедри журналістики ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» Валентині Миколаївні Галич, яка озброїла задум майбутнього дослідження методологічним інструментарієм й указала шляхи наукового аналізу описаних журналістських матеріалів. Також висловлюємо подяку архівним та бібліотечно-музейним установам Луганська, які люб'язно надали матеріал для дослідження.

1. *Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ сторіччя* / [укл. Н. М. Сидоренко]. – К. : Дослід. центр укр. преси, 2001. – 448 с.

2. *Мукомела О.* Виховання історією / О. Мукомела // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2005. – Вип. 13. – 636 с.

3. *Ульянова К. М.* Преса Луганщини 1917–1938 рр.: становлення та основні тенденції розвитку : дис. ... канд. наук із соц. комунік. : 27.00.04 / К. М. Ульянова. – Запоріжжя, 2009. – 239 с.

4. *Школьна О. Д.* Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / О. Д. Школьна. – К., 1997. – 17 с.

5. *Первые журналисты Донецкого края* / [сост. Ю. А. Темник]. – Луганск : Шико, 2006. – 288 с.

6. *Кулишов А.* О чем рассказывают музейные коллекции / А. Кулишов. – 2002. – 5 июня. – С. 5–6.

7. *Алексеев П.* Рождены революцией // Жизнь Луганска. – 2005. – 30 нояб. – С. 26–27.

8. *Беляева Л. Н.* Библиография периодических изданий России, 1901–1916 / Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева ; под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – [репринт. изд., 1958–1961]. – С.Пб : Альфарет, 2012.

9. *Школьна О. Д.* Преса Катеринославської губернії (1905–1907): тематичні аспекти, тенденції розвитку / О. Д. Школьна // Наукові записки Інституту журналістики. – 2005. – Т. 21. – С. 38–50.

10. *Башкина В.* Из истории луганской периодической печати / В. Башкина // Ижица. – 2003. – 19 нояб. – С. 11.

11. *Владимиров В. М.* Історія української журналістики (1917–1997) / В. М. Владимиров. – Луганськ : СУДУ, 1998. – 166 с.

12. *Кравченко О. Л.* Видавничая справа Луганська: від зародження до кінця 20-х рр. ХХ ст. / О. Л. Кравченко // Медіапростір Луганщини в науковому вимірі : зб. наук. ст. / за ред. В. М. Галич. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 149 с.

13. *Цуприкова О.* Історія луганської печати [Електронний ресурс] / О. Цуприкова // Український соціум. – URL: <http://lugansk.comments.ua/info/pechat.html> (23.06.2014).

14. *Локотш Б. Н.* Очерки истории Луганска / Б. Н. Локотш. – Луганськ : Редакционно-издат. отдел обл. отделения по печати, 1993. – 140 с.

15. *Євреї в Луганське* [Електронний ресурс]. – URL: http://shusek-yakirposad.blogspot.com/2008_06_01_archive.html (23.06.2014).

Подано до редакції 10. 09. 2014 р.

Ulyanova Kateryna. Particularities of Luhansk region press functioning from the origin till 1917.

The proposed article was written in order to broaden and systematize the previous data and ideas about the genesis and the main tendencies Luhansk region press development from the origin till 1917. In the research the author reconstitutes the structure of Luhansk periodicals according to chronological, typological, problem and subject features. It was found out that on Luhansk area during the researched period 32 periodicals were functioning more or less efficiently and they were mostly published by private individuals. The information about names of editors and publisher of described periodicals was specified and deepened. It was ascertained that the origin of the first magazines was connected with the editorial informational activity of Jewish ethnic community which was numerous in the area. Luhansk press periodicals in 1903–1917 in general have such features as typological differentiation, originality, increasing professionalism and urge towards high social priorities.

Keywords: Luhansk press, newspaper, magazine, edition.

Ульянова Е. Н. Особенности функционирования прессы Луганщины от зарождения до 1917 г.

Предлагаемая статья создана с целью расширения и систематизации сведений и представлений о генезисе и основных тенденциях развития периодики Луганского края от зарождения до 1917 г. В исследовании воспроизведена структура луганской периодики по хронологическим, типологическим, проблемно-тематическим признакам. Выяснено, что на территории Луганщины в исследуемый временной промежуток более или менее эффективно функционировали 32 издания, большая часть из которых издавалась частными лицами. Уточнена и углублена информация о редакторах и издателях каждого из описанных печатных органов. Установлено, что зарождение первых журналов связано с издательско-информационной деятельностью еврейской этнической общины, которая имела большую численность в крае. Периодическая пресса Луганщины 1903–1917 гг. в целом отличается типологической дифференцированностью, сомобытностью, растущим профессионализмом и стремлением к получению высоких общественных приоритетов.

Ключевые слова: пресса Луганщины, газета, журнал, издание.